

SENSE VELLS

TENEBRISME O RENAIXEMENTS

Un cicle artístic de "Lettere in musica"

22, 29 i 30 de novembre de 2022

Campus Catalunya, Facultat de Lletres de la URV, Avda Catalunya 35 TARRAGONA

Presentació

"Sense Vells" neix des de la música com un homenatge a la llibertat d'expressar-se i a la creativitat des d'una mirada que vol ser, a la vegada, feminista i historicista. Parlarem de dones artistes: de compositores, de cantants, d'escriptores, de presents i de futurs. Parlarem de cabells al vent i de la història dels seus significats. Parlarem de planys, d'èxtasi i de llàgrimes. I, per fer-ho, haurem de mostrar també els personatges femenins perfilats pels homes, exposats a totes les mirades, mirades àvides d'una nuesa constantment sotmesa a judici o, també, corpreses fins a la catarsi davant la representació del dolor en el seu punt més àlgid. En parlarem il·luminant i retenint la intensitat de les imatges dins un fons tenebrista. I esperant renaixements. Des dels temps de Monteverdi fins a l'Iran de Mamak Khadem (i el de tantes dones músic silenciades) es volen plantejar reflexions i escampar coneixement sense deixar de banda l'eix vertebrador del Laboratori d'Antiga "Lettere in musica": la interpretació en viu de les obres del Renaixement i el Barroc amb criteris històrics, des d'una mirada contemporània i performativa.

Dimarts 22 de novembre

17h. SALA DE JUNTES Conferència inaugural:

**"O bellissimi capelli":
cabells de dona, un itinerari iconogràfic (segles XIV-XVIII)**

Dra. SOFIA MATA

Directora emèrita del Museu Diocesà de la Catedral de Tarragona.

Professora d'Art del Barroc, URV

Sofia Mata de la Cruz va néixer a Santa Cruz de Tenerife, dins una família arrelada al Baix Penedès i a França. És llicenciada en Història de l'Art (Universitat de Barcelona, 1977) i doctora en Història de l'Art (Universitat Rovira i Virgili, 2001). La seva tesi doctoral va estar dedicada a la pintura que es realitzà a l'àmbit de la diòcesi tarraconense durant tot el segle XVI. Conservadora i, des del 2014, directora del Museu Diocesà de Tarragona, ha estat professora associada al Departament d'Història de l'Art de la Universitat Rovira i Virgili (2004). És autora de llibres, articles i col·laboracions a diversos catàlegs d'exposicions, dedicats a l'estudi de l'arquitectura, l'escultura i la pintura de l'àmbit tarraconense entre els segles XV-XVIII. Ha rebut diversos guardons relacionats amb la seva trajectòria investigadora, de gestió cultural i docent, destacant recentment el Premi al Mèrit Cultural atorgat per l'Ajuntament de Tarragona.

19,15h. AULA MAGNA. Concert de música barroca

Bàrbara, Magdalena, Cassandra: cabelleres i llàgrimes

Una acció musical de "Lettere in musica"

Palmira Tamarit, *soprano, concepte i textos (diaris)*

Jordi Argelaga, *flautes*

Clara Hernández, *viola de gamba*

Mireia Hernández, *clavicèmbal*

Programa

Ritornello del pròleg de "La Didone"

FRANCESCO CAVALLI (1602-1676)

"Amarilli, mia bella" *Le nuove musiche*

GIULIO CACCINI (1551-1618)

"Maria, dolce Maria" *Il primo libro delle musiche*

FRANCESCA CACCINI (1587-1640)

"Sonata prima a sopran solo"

DARIO CASTELLO (1602-1631)

"A piè della gran Croce" *Arie musicali*

GIROLAMO FRESCOBALDI (1583-1643)

"La Maddalena ricorre alle lagrime" *Dialoghi e sonetti*

DOMENICO MAZZOCCHI (1592-1665)

"Sonata ottava per canto e basso"

DARIO CASTELLO (1602-1631)

"Lamento di Cassandra" *La Didone*

FRANCESCO CAVALLI (1602-1676)

"Lagrime mie"

"Amore dormiglione"

BARBARA STROZZI (1619-1677)

ELS DIARIS DE LA BÀRBARA

Venècia, agost del 1644

Em poso a escriure aquest diari com si em desvetllés d'uns anys d'angoixa, de plaers, de neguits quotidians i, també, d'alegries. Tinc tres fills d'un amant que mai podrà esdevenir marit. Sí, ho sap tothom, són fills del Giovanni Widmann, casat, culte, digníssim. Quatre ratlles només mentre el concert frisa per començar. Ja arriben els acadèmics, honorables membres de "Gli Unisoni"; em concedeixen un espai entre erudits i poetes per fer escoltar les meves músiques i les que més em deixo per cantar. Avui, seran només dues obres: Amarilli, de Giulio Caccini, pare de Francesca, compositora, cantant, poeta, cobejada per les corts de França, de Màntua, de la Toscana i segrestada com un tresor per la família Medici. En record de la més gran, presento als "Unisoni" un madrigal espiritual que és mel i tendresa, publicat al llibre de composicions de la Francesca. Mentre agafo la ploma, la Lauretta s'enganxa al meu pit. I desgrano aquests pensaments el dia que he vist sortir de la impremta el meu primer llibre de madrigals. Sóc, mercès al pare que em va acollir i, més encara, gràcies als dons d'un déu jaganer o malèvol, l'"eccellentissima cantatrice", filla d'Isabel, "detta la greghetta" i del poeta Giulio Strozzi. Avui he fet 25 anys.

Padova, novembre del 1677

Avui cantaré només per mi. Sola i malalta, sabent que el darrer moment s'atansa, seré Bàrbara, Magdalena, i podria ser la reina Dido però més m'estimo ser Cassandra, Miro enrere, la vida, la música, quatre fills, el record del Giovanni qui em va donar suport i tendresa, tot i la feblesa del seu caràcter... Hauria volgut trepitjar aquells llampants teatres venecians, on el mestre Cavalli triomfava confonent els mites, inventant un Jasó que torna amb l'esposa Issifile després d'haver conegut l'avidesa i l'irresistible màgia de Medea, hauria volgut ser tan fulgurant com ells, la nova Monteverdi de la ciutat més pròspera. Però sóc, només, una dona i a les dones cantants se'ns veu, se'ns escolta, se'ns contempla com qui contempla un objecte que batega de desig, tan insolent com per mostrar en públic, a través de tot allò qui li tremola dins la gorja, l'escalfament, el desori dels seus genitals desfermats. Cantar era, doncs, segons aquests savis venecians, mostrar orgasmes sonors en públic. Seré Magdalena, al peu de la Creu, dona preciosa i desfeta per haver perdut l'amant però no em penedeixo de res, en tot cas, només de no haver estimat més encara. Seré Cassandra, però només per denunciar la guerra, la solitud, la condició desesperada de totes les que com ella han gosat mirar més enllà, veure el futur, salvar els seus i la pàtria malmesa. I seré, finalment, Bàrbara, per denunciar tots els amants que dormen massa i a les fletxes malgirbades d'Eros, alat i boig, que llença sovint a tort i a dret agermanant dones de foc amb homes d'aigua. I per plorar, finalment, amargues llàgrimes: per no haver pogut sortir de totes les presons, donant veu a un ésser que només existeix en música: aquell que esclata en plors quan no pot tombar els murs imposats per un món que condemna al rebuig i a la solitud les dones lliures.

Dimarts 29 de novembre

17h.SALA DE JUNTES.

Renaixements: Jove tertúlia literària.

Moderat: Montserrat Plana, Grau d'Història de l'Art i Arqueologia URV.

Amb Carla Maria Ardiaca, Joana Antònia Asandei, Ariadna Barberà
(Grau d'Història de l'Art i Arqueologia URV)
M.Pilar de los Hielos, Maria Llamas (Grau de Filologies Romàniques URV).

Música d'un temps d'or: d'enyors i de naufragis

“Lettere in musica”

Palmira Tamarit, *soprano i direcció musical*
Helena Tajadura, *mezzo-soprano*
Miquelàngel Schikora, *tenor*
Jaume Diport, *baix*

Enyors

“Insbruck, ich muss dich lassen”, a 4v,
HEINRICH ISAAC (ca.1450-1517)

“Mille regretz”, a 4v,
JOSQUIN DÉS PRES (ca.1440-1521),

“Weep o mine eyes”, a 4v.,
JOHN BENNETT (1575-1614)

“Soleta so jo aci”, a 3v.
BARTOMEU CÀRCERES (fl.1546)
Cançoners d'Uppsala (s.XVI)

Música d'un temps d'or.

"O vos omnes"
"O magnum mysterium"
TOMAS LUIS DE VICTORIA (1548-1611)

Naufragis

"Què farem del pobre Joan?", A 4v.
MATEU FLETXA EL VELL (1481- 1553)

“Yéndome y viniendo”, a 2v.
ANÒNIM
Cançoners d'Uppsala, (s.XVI)

Ensalada “La Bomba”, a 4v.
MATEU FLETXA EL VELL

Notes al programa.

Des del segle XV fins als nostres temps, la música ha glossat sobre l'exili i sobre l'enyor que, inevitablement, l'acompanya; ha glossat, també, sobre la metàfora del viatge, del naufragi o de la mar com a regne demoníac, pou de tots els perills i temptacions.

Enceta l'itinerari un enyorat comiat a la ciutat d' Insbruck de Heinrich Isaac. De suposat origen flamenc, trobem aquest compositor cantant al servei del duc Sigismond d'Àustria l'any 1484, mesos abans d'emprendre un viatge que el faria recalar a la Florència dels Medici, per iniciar-hi llargues estades. És molt probable que formés part del grup de cantants que van actuar a la coronació d'Alexandre VIè, el segon Sant Pare Borja. . Músic eminentment viatger, reparteix la seva activitat entre Florència (on tot indica que quasi s'establiria a partir de 1512), Constança i la pròpia Cort Imperial.

Dins el mapa del renaixement musical, marcat per la idea del viatge com a necessitat, imposició o desig de nous aprenentatges, aquest compositor va tenir en comú amb Mateu Fletxa el Jove (1530-1604) la seva vinculació amb l'esmentada Cort Imperial. Isaac fou nomenat l'any 1497 compositor de la cort de Maximilià I; quasi 60 anys més tard, trobem també a Fletxa el Jove com a capellà de l'emperadriu Maria d'Habsburg i, més tard, consta com a membre de la capella imperial de Maximilià II. De fet, si avui podem gaudir de "La Bomba" en particular i de les "Ensaladas" de Mateu Fletxa el Vell en general, és perquè, abans de ser nomenat per Felip III abat del monestir de Portella i retornar definitivament a Catalunya, el Jove va fer publicar a Praga un recull d'obres del seu oncle (1581), entre altres obres pròpies.

De l'enyor al viatge i del viatge als ponts que anirem establint avui entre els diferents noms que configuren el programa: Isaac i Josquin Des Prés autor de la que fou anomenada cançó de l'Emperador (en referència llegendària a Carles Vè) "Mille regretz" _que expressa el dolor de la separació del rostre més estimat des d'una intensa i diàfana emotivitat_ varen ser protagonistes d'un petit duel de compositors, optant a una mateixa plaça a la cort dels d' Este. Com sabem, Josquin va deixar la capella papal per passar una llarga temporada a Ferrara. D'aquesta "batalla" en neix una idea: Isaac tenia més ofici, era més diligent per escriure música al gust de qui li demanava quan li demanava però, escriuen testimonis de l'època, d'un nivell artístic inferior a la de Josquin. De Josquin se'n sol destacar aquesta natural servitud expressiva que permet donar forma a la música polifònica des de la naturalitat de la paraula cantada, desig de transparència que entre compositors hispans com Juan del Encina ja havíem trobat. Com Isaac, Josquin fa del viatge un aprenentatge: domina la tècnica del contrapunt i se'l sol considerar un dels grans mestres de la polifonia franc-flamenca.

En el punt àlgid del que anomenem el segle d'or de la música hispana hi trobem l'obra de Tomas Luís de Victoria. El compositor comparteix amb la poesia de Juan de la Cruz o de Teresa d'Avila aquest íntim misticisme extàtic que emana dels sentits. Victoria és música callada i solitud sonora. Viatge i enyorn formen part de la seva trajectòria vital: en la línia dels temps, fa una llarga estada formativa al *Collegium germanicum* de Roma, on arriba amb 19 anys. Més endavant, passarà a ser mestre de capella de l'església de la Mare de Déu de Montserrat; també entrarà amb contacte amb Felip Neri, fundador dels Felipons, coneixerà Palestrina, arribant a dominar els procediments compositius de l'Escola Romana, que posarà al servei de la paraula sagrada, amplificant-la o intensificant amb recursos sonors i harmònics el seu sentit més profund. L'any 1585 decideix tornar a Castella i el 1587 és nomenat per Felip II capellà de la seva germana, Maria d'Àustria, reclosa a *Las Descalzas Reales* de Madrid. En aquest convent passaria Victoria, fent també d'organista, els darrers 24 anys de la seva vida.

Entrant ja de ple en *La Bomba*, una de les obres més conegudes de Fletxa el Vell, es fa necessari evocar la figura d'un dels compositors més singulars del Renaixement hispà, mestre de capella de la Seu de Lleida, de la catedral de Sigüenza i professor de les filles de Carles Vè, compositor que, com sabem, va morir al monestir de Poblet. Segons Francesc Xavier Alern, el fet que Miguel de Fuenllana inclogués, entre altres obres, *La Justa*, *El Jubilate* i *La Bomba* dins

el seu famós recull *Ophrenica lyra* (escrit en tabulatura de corda), publicat l'any 1554, ens donaria una idea de la fama que tenia encara el compositor dins el món musical hispà, tot i haver mort un any abans. Com és sabut, *La Bomba* amalgama textos en castellà amb fragments en llatí, jugant amb l'element rítmic i amb canvis de proporció, utilitzant els passatges homofònics i el contrapunt en clau descriptiva i narrativa. Sempre des de l'humor, *La Bomba* inclou, com és habitual, referències al naixement de Jesús. Tal com s'ha esmentat, el seu nebot la publicaria a Praga l'any 1581. L'element marí, la por extrema quan la nau fa aigües, tractat en aquesta ocasió amb el sentit de l'humor que és segell de tantes obres del compositor de Prades, esdevé una al·legoria dels perills de l'ànima, sempre propensa al naufragi.

Palmira Tamarit

Els inicis del **Laboratori d'Antiga "LETTERE IN MUSICA"** es basen en la idea de retroalimentació entre la praxi interpretativa amb criteris històrics i la recerca musicològica, especialment la relacionada amb el repertori vocal europeu dels segles XV al XVIII. A la vegada, el projecte, que es desenvolupa dins el departament d'Història i Història de l'Art de la URV, ha donat i vol seguir donant espai a la creació

d'esdeveniments o cicles de divulgació amb caràcter polièdric i multidisciplinari.

En la seva vessant interpretativa, els projectes del Laboratori porten el segell ***Lettere in musica***. L'activitat en aquest sentit, s'inicià amb *Dulcis amica Dei*, que va comptar amb la presència del clavecinista Nicolau de Figuereido ;el 2016, la nit dels museus acull al Diocesa de Tarragona el programa *Umori freddi*; l'estiu de 2017 presenta, dins el XIII Cicle d'Orgue de la Comarca del Matarranya, *Ariadna, del laberint al cel* i, dos anys més tard, *Eros i els Àngels*. El gener de 2018 *Humor(s) en temps de neu* formarà part del V Cicle d'Arts i Dramatúrgia de la URV, que també inclou les Jornades *Eros en música. Humor(s) en música*. Els cicles més recents organitzats pel Laboratori han estat *Dones, música, paisatge* (2020 i 2021), on "Lettere in musica" ha estrenat *Lliçons de tenebres: camins d'aigua i planys damunt la terra vermella* (Tarragona, desembre 2021) i *Barbara, Magdalena, Cassandra* (Foment Vilanoví, gener 2022). Com a quartet vocal, han actuat darrerament al Festival Mateu Fletxa (agost de 2022) amb el programa *Exilis i enyors, viatges*.

Cal destacar també la projecció internacional de les activitats del Laboratori a la *Universidad Veracruzana* a través de l'activitat artística i docent de la seva directora, convidada a participar en el Festival *7 décadas de luz* (2014) amb un recital sobre el fil conductor de Maria Magdalena i en col·laboració amb Jorge Óscar González (clavicèmbal). També hi ha impartit diversos cursos monogràfics i conferències durant l'estiu del 2018.

Dimecres 30 de novembre
SALA DE GRAUS

17h. Sense Veus: dones, música i silencis.

Visionats i reflexions sobre tenebrismes culturals De Monteverdi a Mamak Khadem

Moderació i introducció d'Olga Pacheco, postgraduada del Màster Interuniversitari en Música com a Art Interdisciplinària.

18h. . Conferència “Desvelando silencios”: teatre del Segle d'Or hispà escrit per dones.

Dra. M.José Rodríguez, professora del Departament de Filologies romàniques, URV

Lectura dramatitzada: DONES, TEATRE, BARROC,

a càrrec de Coia Valls, escriptora i actriu

Cloenda del cicle a càrrec de la Dra. M.Dolores Jiménez,

cap del Departament de Filologies Romàniques de la URV

La **Dra. Mª José Rodríguez Campillo** és docent a la Universitat Rovira i Virgili des de l'any 1994: actualment com a professora Lectora Serra Hunter. Forma part del grup d'investigació en Lingüística Matemàtica Computacional GRLMC. És especialista en Literatura Espanyola dels segles d'or i Edat Mitjana i, més concretament, en literatura femenina. També està interessada en la perspectiva de gènere en la docència.

L'ús de recursos lingüístics per a l'anàlisi literària és una constant en els seus articles, publicats en revistes i volums monogràfics. La seva tesi doctoral sobre para el anàlisi literària “Las implicaciones en el teatro femenino de los Siglos de Oro” mostra una clara intenció interdisciplinària que procura sempre, també, aplicar en l'àmbit pedagògic. Ha participat en diversos projectes d'innovació docent, éssent el darrer “Buenas prácticas para la introducción de la perspectiva de género en la docencia universitaria de lengua, literatura y ELE”.

Organitza: (logos)

Departament de Filologies Romàniques, URV.

Màster en Música com a Art Interdisciplinària

Laboratori d'Antiga “Lettere in musica” (Departament d'Història i Història de l'Art, URV)

Més informació:

mariarosa.tamarit@urv.cat

657447513

